

»Tig med dig, kärring!« skrek flickan till sin mor.¹

Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925

MARIA SUNDKVIST

Syftet med denna artikel är att studera den tidiga kommunala barnavårdens historia från ett underifrånperspektiv. Artikeln utgår från min avhandling »De vanartade barnen. Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903–1925«. Med ett underifrånperspektiv menas bland annat att det är barnen och deras handlingar som är det huvudsakliga forskningsintresset.

Mötet mellan myndigheten och familjerna var som framgår av artikeln ett möte mellan olika sociala klasser och generationer. Barnavårdsnämnden hade vid den här tiden ett nära samarbete med folkskolan, den skola som framför allt arbetarbarn gick i. För att kunna analysera klass- och generationsaspekterna kompletteras undersökningen av barnavårdsnämnden med en genomgång av samtida läroverkslärjungars brott mot skolans ordning. Artikeln avslutas med en genomgång av konflikter och samarbete mellan föräldrarna och barnavårdsnämnden.

Maria Sundkvist är fil. dr. och innehar en tjänst som forskarassistent vid Institutionen för Tema vid Linköpings universitet. Hon har forskat om barns historia och arbetar för närvarande i projektet Barnets århundrade som undersöker barndomens förändring under 1900-talet.

Problemet

Under hela 1900-talet har samhället kunnat skilja barn från deras föräldrar. Förfarandet är kontroversiellt då det väcker frågor om barns rätt till en god barndom, föräldrars rätt till sina barn, statens rätt att skydda sig från barns asociala handlingar och samhällets skyldighet att skydda barn från sociala missförhållanden. Men vad är en dålig barndom och vad kännetecknar ett asocialt barn, ett missanpassat barn? Svaren på frågor som dessa är olika under olika historiska

1 Konflikten mellan flickan och hennes mor är beskriven och citerad i en remiss från Norrköpings barnavårdsnämnd till Kungl. Maj:ts befallningshavande i Östergötlands län. (avskrift i Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 93, 25/10 1916, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv).

epoker, men också olika beroende på om man talar om pojkar eller flickor, eller barn ur skilda samhällsklasser. Utifrån denna utgångspunkt har mötet mellan Norrköpings barnavårdsnämnd och de familjer vars barn blev anmälda som *sedligt försummade* eller *vanartade* analyserats. Perspektivet skiljer sig från tidigare historiska studier som främst varit inriktade på lagstiftningens utformning och praktik.²

Barnavårdsnämnden hade makt i betydelsen att den hade »möjlighet att påtvinga andras handlande sin egen vilja«. ³ Även barnen och deras föräldrar hade makt, en makt som synliggörs när forskaren anlägger ett underifrånperspektiv på mötet mellan myndigheten och familjerna. Konkret innebär perspektivet att barnens och föräldrarnas handlingar analyseras i relation till barnavårdsnämndens. Vidare studeras vad de olika mötena ledde till för barndom. Kom barnen till exempel till ett fosterhem eller ett så kallat skyddshem, eller kunde föräldrarna förhindra att barnen togs ifrån dem? Lyckades barnavårdsnämnden och deras medhjälpare (fosterföräldrar, anstaltspersonal med flera) hindra barnen från att göra saker som tolkades som vanart? Makt är ett centralt begrepp i analysen och det finns därför anledning att diskutera det närmare. Utifrån Michel Foucault och hans efterföljare⁴ kan barnavårdsnämnden tolkas som en disciplinerande

praktik. Foucault lägger dock tonvikten vid strukturerna och inte vid aktörernas intentioner och medvetande.⁵ För att förstå mötet mellan barn och myndighet krävs dock att *aktörerna* uppmärksammas som handlande subjekt. Thomas Mathiesen betonar just aktörernas *intentioner* i sin analys av makt. I vissa stycken ligger Mathiesens diskussion om makt snubblande nära Foucaults. Ma-

av Foucaults kan nämnas: Christina Florins och Ulla Johanssons analys av disciplineringen av läroverksungdomen på 1800-talet, (Christina Florin och Ulla Johansson, (1991)), Kenneth Hultquists arbete om förskolebarnet under 1900-talet, (Kenneth Hultquist, (1990), Kajsa Ohrlanders studie av debatten om barnavård och barnuppfostran i början av 1900-talet, (Kajsa Ohrlander, (1992)), Sonja Olin Lauritzens studie av invandrarfamiljers möte med mödra- och barnhälsovården i Sverige (Sonja Olin Lauritzen, (1990)) Kenneth Peterssons arbete om ungdomars livsvillkor i ett förortsområde på 1980-talet, (Kenneth Petersson, (1990)), Lars Pettersons arbete om svensk folkundervisning under förra delen av 1800-talet, (Lars Petterson, (1992)), Bengt Sandins arbete om folkundervisning i svenska städer mellan 1600 och 1850, (Bengt Sandin (1986)) och Tomas Söderbloms studie av repressionen mot prostitutionen i början av 1900-talet. (Tomas Söderblom (1992)). Se också Hartley Dean, (1991), s. 18ff för en översikt av revisionistiska förklaringar av kontroll över avvikande grupper.

- 5 Foucault har givit flera definitioner av makt. (Se t.ex. Michel Foucault, (1980b), s. 97ff, densamme (1980a), s. 118f och intervjun »The ethic of care for the self as a practice of freedom«, (1988), s. 11f.) För översiktliga presentationer av Foucaults maktbegrepp, se Mats Beronius, (1986), s. 12–35, Petter Aasen (1992), s. 25–65 och Bent Flyvbjerg, (1992), s. 103–135. Jämför Thomas Mathiesen, (1989), s. 32f, 60, 69, 72 och Michel Foucault, (1980b), s. 97.

2 Se till exempel Hans Swärd, (1993), passim, Anne Løkke, (1990) passim, Tommy Lundström, (1993), passim och Mats Kumlien, (1994) passim.

3 Max Weber, här citerad från Dag Österberg, (1991), s. 118.

4 Se vidare Michel Foucault, (1980a), (1980b) och (1987). Bland svenska arbeten som inspirerats

thiesen skriver: »De västerländska [...] samhällena har genom kapitalismens utveckling gått mot en svagare betoning på fysiska tvångsmedel samtidigt med en tendens att i större utsträckning bygga på det osynliga strukturella tvånget vid disciplineringen av samhällsmedlemmarna.« Citatet skulle kunna fungera som ett referat av Michel Foucaults *Surveiller et punir*. Men Mathiesen betonar också ett annat synsätt. Han fortsätter, »det 'strukturella tvånget', såsom vi här framställt det, kan inte skiljas från och kan inte tänkas utan de *samtidiga* beslut som fattas och som är nödvändiga led i utförandet. Därmed också sagt att det föreligger viljeutövning.«⁶ Mötet mellan barnavårdsnämnden och familjerna var ett möte mellan olika aktörer som med sitt handlande försökte styra barndomen åt det ena eller andra hållet. Det är således aktörerna som ges plats i analysen. Deras handlingar ses som ett resultat av en vilja att kontrollera sitt eget eller andras liv.

Makten kom till uttryck i barnavårdsnämndens rätt att värdera barns och föräldrars handlingar, ingripa i deras liv samt förändra uppväxtförhållanden för kortare eller längre tid. Det främsta redskapet för ingripanden var olika former av rumslig kontroll; övervakning i hemmet eller avskiljning och placering i fosterhem eller på anstalt.⁷ Sam-

tidigt gjorde familjernas agerande att resultatet av myndigheternas handlingar inte alltid blev de avsedda. En analys av konsekvenserna av barnavårdsnämndens handlande måste därför utgå från barnens och föräldrarnas agerande med och mot nämnden. Detta förhållningssätt gör det problematiskt att använda begreppet *social kontroll*.⁸ Begreppet har använts på flera, ibland motsägelserfulla sätt såväl i funktionalistisk som marxistisk teoribildning.⁹ Det är dock an-

6 Thomas Mathiesen, (1989), s. 72. Det är som om författaren polemiserar mot Foucault, dock utan att nämna honom vid namn. *Surveiller et punir* utkom 1975 (den engelska översättningen kom 1977). Första utgåvan av Mathiesens *Makt og motmakt* utkom 1982.

7 Om olika definitioner och sätt att använda begreppet »kontroll«, se Lars Magnusson (1986), passim.

8 Begreppet social kontroll har alltsedan det introducerades av Edward Alsworth Ross i slutet av 1800-talet använts för att förklara hur samhällsordningen upprätthålls i komplexa samhällen. Ross utgår från att människor tidigare levt i små grupper där alla kände alla. Alla relationer var direkta och personliga, människorna var socialt och ekonomisk lika. Ordning upprätthölls genom vad Ross kallar »natural control«. Ross menade att det amerikanska samhället, till skillnad från dessa små, naturliga samhällen var komplext och att det hölls samman genom »social control«. (Edward Alsworth Ross, (1926), s. 10-12, 14, 17-19, 41f, 47 och 50-53.) Ross dikotomi naturlig och social kontroll har stora likheter med Tönnies »Gemeinschaft« och »Gesellschaft«. Ross lär ha läst Tönnies arbete först efter att han publicerat sina första artiklar om social kontroll. (Edward Alsworth Ross, (1926), s. 432.) Till skillnad från efterkrigstidens amerikanska funktionalism (Talcott Parsons med flera) menade Ross att social kontroll upprätthöll den ekonomiska differentieringen. De ägande klasserna hade således intresse av att bevara samhällsordningen. (Se den nyskrivna inledningen till Ross arbete. (Edward Alsworth Ross, (1926), s. xxviii-lv.)

9 Se Stanley Dean, (1991), s. 10. David Rothman kritiserar begreppet och menar att det över huvud taget inte är användbart i historisk forskning eftersom det förenklar och samtidigt fördunklar historiska förklaringar. Han anser att

vändbart för att synliggöra och beskriva de ambitioner som myndigheter och enskilda aktörer hade.¹⁰ Ett annat problem är att myndighetens kontroll av familjen tedde sig olika för familjemedlemmarna. Den amerikanska socialhistorikern Linda Gordon visar i sin diskussion om våld inom invandrarfamiljer i Boston under första hälften av 1900-talet, att de åtgärder som vidtogs av filantropiska organisationer mottogs olika av familjemedlemmarna. I familjer där hustru och barn blev misshandlade av mannen var det han, enligt Gordon, som utsattes för kontroll, inte de som blev slagna. Praktiker som ur myndigheters synvinkel syftade till kontroll användes i själva verket av kvinnor, män och barn för andra ändamål än de av-

det har lika litet förklaringsvärde som begreppet utveckling. (David J. Rothman, (1990), s. xxxvi och xxxviii.) Ett exempel på hur väl integrerat det från början funktionalistiska begreppet blivit inom marxistisk historieskrivning är att Anne Løkke i sin genomgång av »Den 'kritiske' forskning« placerar begreppet bland marxister och marxistiskt influerade forskare. (Løkke (1989) s. 12). Till skillnad från dansk och brittisk historieskrivning har flera svenska marxistiskt influerade forskare tagit avstånd från begreppet eftersom det härstammar från funktionalistisk teoribildning. (Se till exempel Hans-Erik Olson (1992), s. 21ff och kapitel 5, not 81, Lars Petterson (1992), s. 53-57 och 91-94 och Bengt Sandin (1986), kapitel 1, not 110. Se dock Göran Sidebäck, (1992), s. 14f.

10 Stanley Dean, (1991), passim. Se också Stanley Cohen och Andrew Scull (1986), s 3f, 5f och John A. Mayer, (1983), s 18, 21ff och där anförd litteratur. Anthony M. Platt (1969), Christopher Lasch (1977), Jaques Donzelot (1979) och Barbara M. Brenzel (1983), har använt begreppet för att förklara samhälleliga ingripanden mot barn.

sedda.¹¹ Det är möjligt att barnavårdsnämnden och till exempel mödrarna/hustrurna hade intresse av att etablera kontroll över kringdrivande barn eller misskötsamma, supande män. Statens eller filantropins välfärdsinrättningar kunde således bli ett redskap i interna konflikter inom en familj. Män kunde också använda myndigheterna i sina strävanden efter ett ordnat familjeliv och som redskap för att disciplinera barn och kvinnor. På så sätt legitimeras myndighetens makt av de människor den var avsedd att kontrollera.

Det vanartade barnets motsats var givetvis det välartade, goda barnet. Det finns anledning att ge en kort presentation av hur det förhärskande barndomsidealet såg ut vid sekelskiftet 1900, då detta var styrande för barnavårdsnämndens verksamhet.¹²

Föreställningar om barndomen

Lärare, präster och andra som såg som sin uppgift att skapa den goda barndomen beskrev den som en tid för lek och lärande. Barndomen var likaså en beroendets tid och barnen skulle stå under de vuxnas kontroll. Barns plats var i hemmet eller i skolan tillsammans med föräldrar och lärare. Landsbygden ansågs vara en betydligt sundare uppväxtmiljö än staden.

Det fria barnet sågs som ett problem. Så kritiserades barn som vistades i offentliga miljöer. Likaså ogillades deras möjligheter

11 Linda Gordon (1986), s. 452-478 och densamma, (1989), s. 293-299. Se även Bengt Sandin, (1986), passim.

12 Se vidare min artikel »GUD SER DIG! VAR REDLIG!« Det tidiga 1900-talets barndomsideal och brott mot detsamma« i den kommande antologin *Korsvägar*, Symposium.

att själva skaffa sig inkomster eftersom pengarna, enligt debattörerna, inte kom barnens familjer till godo utan användes till nöjen. Det fria, självständiga barnet stod nära vanarten. Själva ordet vanarts historia visar hur det från mitten av 1800-talet avgränsades till att gälla endast barn och ungdomar.¹³ 1902 kom så ordet att bli ett bärande element i den lagstiftning som gjorde det möjligt för kommunerna att inrätta särskilda barnavårdsnämnder. Lagen utökade kommunernas befogenheter att med tvång skilja barn från deras familjer om nämnden (eller skolråden som hade att verkställa lagen i de kommuner där särskild nämnd inte inrättades) ansåg att barnen var vanartade eller sedligt försummade.

Norrköpings barnavårdsnämnd och de anmälda familjerna

I Norrköping fanns det ett intimt samarbete mellan nämnden och folkskolan. Under de första åren var det skolrådet som verkställde lagen och även efter det att det formellt fanns en särskild barnavårdsnämnd, hade folkskolan stort inflytande över arbetet. Bland annat fortsatte stadens folkskoleinspektör att vara sekreterare och fosterhemsinspektör för nämnden, folkskollärare och lärarinnor satt med som ledamöter och folkskolans övriga lärare anmälde barn och gav nämnden information. Allt fler förskolebarn kom med tiden att stå under barnavårdsnämndens kontroll, en förändring som delvis kan kopplas samman med att föreståndarinnan Maria Moberg blev invald i

nämnden år 1911. Hennes professionella intresse var just förskolebarn och hennes agerande vittnar om barnavårdsnämndens med åren allt självständigare hållning visavi folkskolan.

Det var framför allt äldre män som valdes in i barnavårdsnämnden. Där fanns präster, grosshandlare och läkare. En av männen blev så småningom statsminister för en kortare period. Barn från 359 familjer anmälades under perioden 1903–1925. Familjerna tillhörde (med några få undantag) arbetarklassen. Det vanligaste yrket bland barnens fäder var grovarbetarens. De av ledamöterna som själva hade barn levde alla i legaliserade förhållanden. De anmälda barnens familjeförhållanden var annorlunda. 30 procent av barnen levde till exempel tillsammans med en ensamstående mor eller far.

Det var totalt 504 barn, 337 pojkar och 167 flickor som anmälades. Pojkarna dominerande inte bara i antal. Som framgår nedan anmälades flickor oftast för att de var sedligt försummade, eller som jag valt att kalla det, för att de kom från vad anmälarna tolkade som dåliga hem. Det vanartade barnet var således oftast en pojke. Flickor som bedömdes som vanartade hade oftast varit med om helt annorlunda händelser än pojkarna. Jag kommer att återkomma till detta nedan.

Enligt lagen hade myndighetsutövare och vissa yrkesgrupper rätt att anmäla barn till nämnden. Anmälningar från privatpersoner kunde ordföranden låta bli att ta upp till behandling. I Norrköping tycks det som om begränsningen inte hade någon betydelse, då arton anmälningar från föräldrar och släktingar samt femtio anmälningar från grannar och allmänhet behandlades på samman-

¹³ Maria Sundkvist, (1993), s. 13 och densamma, (1994), s. 59f. Se också Hans Swärd, (1993), s.22f.

trädena. Det var dock framför allt polis (134 anmälningar), barnavårdsnämndsledamöterna själva (94 anmälningar) och lärare som inte satt i nämnden (80 anmälningar) som vände sig dit. Uppgifterna tydliggör att mötet mellan barnavårdsnämnden och de anmälda familjerna utmärktes av avstånd, där klass-, köns- och naturligtvis generations-tillhörighet skilde sig åt mellan de som såg och de som blev sedda. Skälen som angavs i anmälningarna är redovisade i tabell 1.

Varje anmälan kunde innehålla fler än ett skäl. Av tabellen framgår att pojkar främst anmäldes för sina hemförhållandens skull och för att de stulit. Därefter rörde anmälningarna deras uppträdande i skolan och på gatan. Fördelningen av skäl för flickorna var som antytts ovan annorlunda. Anmärkningarna om deras hem var överlägset flest. Det var således inte flickornas egna handlingar utan deras uppväxtmiljöer som i första hand fick anmälarna att fatta pennan. Sexu-

ella handlingar var det näst vanligaste skälet till att de anmäldes. Därefter följer anmärkningar om vad de gjort i skolan och på gatan. Det var således stora skillnader mellan varför pojkar och flickor anmäldes. Det var liksom skillnader mellan varför de äldre och de yngre barnen kom till nämndens kännedom. 63 procent av de tretton år gamla pojkarna anmäldes till exempel för att de stulit, en siffra som är betydligt högre än genomsnittet. Hur kom det sig att de riktigt små barnen anmäldes? Ett spädbarn kunde väl knappast vara sedligt försummat, än mindre vanartat? I 70 av de 359 berörda familjerna anmäldes fler än ett barn. De riktigt små barnen hade ofta ett äldre syskon som också anmäldes. Som exempel kan nämnas att åtta av de totalt tio anmälda ettåringarna hade det. De äldre syskonens beteende och föräldrarnas behandling av dem, var alltså tillräckliga skäl för att också de riktigt små barnen ansågs löpa fara. Men

Tabell 1

Samtliga angivna skäl i anmälningarna till Norrköpings skolråd/barnavårdsnämnd 1903–1925. Fördelade på pojkar och flickor. Antal och procent.

Skäl	Pojkar	Flickor	Båda könen
Driver på gatan	35 (8)	8 (4)	43 (7)
Dåligt hem	145 (35)	125 (64)	270 (44)
Missköter arbetet	3 (1)	3 (2)	6 (1)
Missköter skolan	40 (10)	14 (7)	54 (9)
Sexuell händelse	12 (3)	22 (11)	34 (6)
Stöld	136 (32)	12 (6)	148 (24)
Tagit emot stöldgods	6 (1)	0 (0)	6 (1)
Tiggeri	11 (2)	2 (1)	13 (2)
Övriga skäl	31 (7)	9 (5)	40 (6)
Summa	419 (99)	195 (100)	614 (100)

Källa: Skolrådets och barnavårdsnämndens protokoll med bilagor, 1903–1925, Norrköpings stadsarkiv.

det är inte hela förklaringen. I flera fall hade ett äldre syskon (oftast en äldre bror) kommit till nämndens kännedom av någon *annan* anledning, än att hon eller han ansågs leva i ett dåligt hem. I fyra familjer hade till exempel polisen anmält ett barn för stöld. När nämnden fick inblick i familjerna kom också syskonen att anmälas. Inte för att de stulit utan för familjeförhållandenas skull.¹⁴

Förutom att det var köns- och åldersrelaterade skillnader beträffande skälen, hade det betydelse om det var ett eller flera barn i en och samma familj som anmäldes. För hela 76 procent av de barn vars syskon också anmäldes, finns det noteringar om hemförhållandena. Endast 33 procent av familjerna från vilka endast ett barn anmäldes, kritiserades på samma sätt. En hemmiljö som ansågs skadlig för ett barn, sågs också som skadlig för syskonen. Det fanns alltså samband mellan barnens kön, ålder och de skäl som angavs i anmälningarna. Varför hade just de här barnen anmälts?

Klass- och/eller generationsmotsättningar?

Mötet mellan familjerna och nämnden var som framgått ovan i de allra flesta fall ett klassmöte. Tidigare forskning betonar kulturella skillnader mellan borgerlighet och arbetarklass, skillnader som skulle kunna leda till konflikter mellan föräldrar och

myndighet.¹⁵ I så gott som alla överklaganden som barnens föräldrar gjorde handlade fallen om *deras* och inte barnens beteenden. Anmälarna hade till exempel skrivit att föräldrarna nyttjade alkohol och att hemmen var ostädade. Föräldrarna var således kritiska till att de blev kritiserade. Men de förde *inte* fram något alternativt barndomsideal inför länsstyrelsen. Istället försökte de bevisa att anklagelserna inte hade någon grund i verkligheten. Resultatet kan tolkas som att föräldrar och myndighet hade samma uppfattning om hur barndomen borde te sig. Denna förklaring styrks av att andra föräldrar vände sig till nämnden för att få hjälp när deras barn stulit, struntat i att komma hem eller på något annat sätt brutit mot det rådande barndomsidealet. Föräldrarnas argumentation kan dock lika gärna vara följderna av deras medvetna försök att anpassa sig till nämndens normer. I vilket fall som helst ger inte mötet mellan nämnden och familjerna inblick i en arbetarkultur med ett annat barndomsideal än det som styrde nämndens arbete.

Det var annorlunda i de fall där barnens egna handlingar lett till en anmälan. Fler pojkar än flickor bedömdes som vanartade och det var olika händelser som ledde till att de kom till nämndens kännedom. Den vanartade pojken stal, skolkade, gick på bio och åt vad han kom åt ur fraktlådorna i hamnen. Dylika handlingar var inte lika vanliga bland flickorna. Flickor som vistades ute på gatan och klädde sig på ett kvinnligt och inte barnsligt vis, bedömdes som vanartade. Flickorna bedömdes likaså som vanartade i fall då de sade sig ha blivit utsatta för sexuella övergrepp. De sändes till skyddshem, en åtgärd som visserligen

14 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 57 12/12 1911, § 61, 12/12 1911, § 9 2/9 1912, § 19, 1/10 1912, § 20, 1/10 1912, § 31, 15/6 1911, § 13, 9/2 1912, Norrköpings stads skolar-kiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

15 Se till exempel Björn Horgby, (1993), passim, Anne Løkke, (1990), s. 101-137 och Hans Swärd, (1993), s. 65-112.

skyddade flickorna från att möta männen i fråga men som också berövade dem deras frihet.

Det visar sig att framför allt pojkarna tog del av en kultur där stölder, besök på cirkus och biografer, etc. var viktiga inslag. Denna barnkultur stod i opposition till det rådande barndomsidealet. Barnen lät sig inte kontrolleras. Varken föräldrar eller lärare förmådde att övervaka dem. De tog sig rätten till njutningar som snack, bio, teater och cirkus. De läste böcker, höll till i Folkets Park och gick på restaurang – nöjen som de inte bad om lov till, nöjen som de bekostade med hjälp av vad de stulit och pantsatt. Genomgången av vad läroverkspojkar anmäldes till kollegiet för ger en liknande bild. Även de stal, pantsatte och drack sig fulla ute i offentligheten. Så utmärktes barnkulturen av ett bångstyre. Barnkulturen snuddade vid företeelser som hörde vuxenvärlden till. Pojkar drack punsch och rökte, flickor skaffade sig kläder och smycken.

Det var några få procent av alla barn som anmäldes till barnavårdsnämnden eller läroverkets kollegium. Men deras historier ger inblick i en bångstyrig, av vuxenvärlden förbjuden barnkultur som det finns anledning att tro att också andra barn delade. Kampen om hur barndomen skulle te sig fördes således av dem själva. De underordnade sig inte de vuxnas idealbild. De levde ett eget liv i skuggan av socialpolitiska åtgärder och vuxnas kontroll. Resultaten visar att barnavårdsnämnden och föräldrarna var tämligen ense om hur barnen borde bete sig. Likaså att barn, oavsett deras sociala tillhörighet, bröt mot det rådande idealet. I det följande avsnittet diskuteras barnavårdsnämndens åtgärder.

För barnens bästa?

Barn skulle enligt den nya lagstiftningen inte straffas för sina handlingar utan uppfostras, vårdas. En väsentlig skillnad mellan straff och vård är att vården inte är tidsbestämd i förväg och att det är den vårdande som bestämmer när den vårdade uppnått det önskade resultatet. Hur lång tid det tog att göra om ett vanartat barn till ett välartat gick inte att bestämma i förväg. Utifrån ett barnperspektiv framstår övergången från en straffande till en vårdande praktik som att kontrollen ökade. För barnen innebar uppfostran långa tider i fosterhem eller på skyddshem. Norrköpingspojkar var till exempel betydligt längre på skyddshemmen än det antal år som rekommenderades av lagstiftarna. Som längst tillbringade en pojke nio år på ett skyddshem. Tiden hade betydelse för barnen. Vid ett tillfälle fick till exempel en femtonårig flicka välja mellan ett tidsbegränsat straff på en arbetsinrättning och en plats på ett skyddshem, där hon skulle stanna tills hon ansågs vara välartad. Flickan valde arbetsinrättningen.¹⁶

Lagen gav som framkommit ovan nämnden rätt att förmana föräldrar. Barnen själva skulle varnas. Ett så kallat kretsombud kunde komma och gå oanmäld för att övervaka att allt stod rätt till i familjen. Nämnden hade likaså rätt att aga barnen. Om de här åtgärderna inte hjälpte eller i de fall där

¹⁶ Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 5 22/5 1908 och bilaga 79, § 4, 14/10 1908, § 1, 11/11 1908, § 4 24/11 1908, § 14 11/3 1909, § 9 30/6 1909, § 6 13/10 1909 samt barnavårdsnämndens handlingar rörande utackorde barn 1903-1925, blad 217, 219, Norrköpings skolråds arkiv, Norrköpings stadsarkiv.

Tabell 2

Antal beslut om åtgärder 1903–1925. Siffrorna i parentes anger andel av åtgärder för pojkar, flickor respektive båda könen.

Åtgärd	För pojkar	För flickor	Totalt
<i>Åtgärder utan avkiljande från hemmet</i>			
Allvarlig förmaning & varning	81 (19)	19 (9)	100 (16)
Övervakning i hemmet	131 (31)	62 (30)	193 (31)
Aga	7 (2)	0 (0)	7 (1)
Arbetsstuga/barnkrubba	3 (1)	5 (2)	8 (1)
<i>Åtgärder som innebar att barnet skildes från hemmet</i>			
Fosterhet	105 (25)	62 (30)	167 (27)
Barnhem, barnhus eller Upptagningshemmet	37 (9)	22 (11)	59 (9)
Sjukhus eller arbets- och försörjningsinrättning (Sandbyhov)	18 (4)	12 (6)	30 (5)
Summa:	421 (100)	206 (100)	627 (100)

Källa: Skolrådets och barnavårdsnämndens protokoll med bilagor, 1903–1925, Norrköpings stadsarkiv.

nämnden ansåg att det var meningslösa, kunde barn skiljas från familjen. I tabell 2 är de åtgärder som barnavårdsnämnden beslutade om specificerade och uppdelade efter barnens kön.

Att antalet åtgärder överstiger antalet barn beror givetvis på att nämnden beslutade om flera åtgärder för ett barn. Som framgår av tabellen skiljer sig åtgärderna åt mellan pojkar och flickor. För pojkarna var övervakning i hemmet den vanligaste åtgärden, följt av fosterhemsplaceringar, förmaningar, varningar och skyddshem. Flickorna däremot placerades lika ofta i fosterhem som att de övervakades i de egna hemmen. Nämnden skaffade platser i arbetsstuga, barnkrubba och på Sandbyhov (fattigvårdens inrättning, där det bland annat fanns en sjukvårdsavdelning). Dessa åtgärder hade

inte stöd av lagen, ett faktum som aldrig diskuterades. Det tycks som om nämnden vidtog åtgärderna utan hänsyn till hur lagen var skriven. Placeringar på arbetsstuga och barnkrubba var mindre drastiska än ett totalt avskiljande av barnet. I så måtto följdes lagens rekommendation att nämnden borde »noga betänka sig» innan man gjorde ett av-

17 Citatet är hämtat från *Betänkande och förslag avgivna av den av Kungl. Maj:t den 16 oktober 1896 tillsatta kommittén för utredning av frågan om åtgärder för beredande av lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn. II Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt avseende försummade barns behandling*, (1900) Stockholm K.L. Beckmans Boktryckeri, Stockholm, s. 64. Se också SFS 1902:67, § 8.

skiljande.¹⁷ Nämnden vidtog åtgärder som visserligen innebar större förändringar än vad samtal, åga och kontroll av hemmen skulle ha gjort, men som var betydligt lindrigare än att skilja barnen från föräldrarna och från staden. Placeringarna på Sandbyhov innebar att barnen skildes från sina föräldrar.

Av själva lagen och förarbetena till denna framgår att nämnden skulle vara restriktiv eftersom avskiljande sågs som ett mycket allvarligt ingrepp mot barnen och föräldrarna. Praktiken blev en annan. I Norrköping skildes i högre grad än vad lagen föreskrev, barn från sina föräldrar och placerades i fosterhem, på skyddshem eller i några fall på andra anstalter. Lagens rekommendationer och nämndens tillämpning skilde sig således åt. Förutom att fler barn avskildes än vad som kan förväntas utifrån lagstiftningens skrivning, använde sig myndigheten av åtgärder som inte omtalades i lagen. Barn placerades till exempel på den lokala försörjningsinrättningen och i arbetsstugan. En annan skillnad var att man knappt utnyttjade rätten att åga barn. Hur föräldrarna och barnen handlade i förhållande till nämndens maktutövning framgår av följande avsnitt.

Samarbete och konflikter mellan barnavårdsnämnden och föräldrarna

För att undvika att barn skildes från föräldrarna på osäkra grunder, gav lagen föräldrarna möjlighet att vända sig till länsstyrelsen. Utnyttjade de rätten vid en eventuell konflikt med nämnden eller tog sig deras motstånd andra uttryck? De föräldrar som inte ville skiljas från sina barn hade fjorton

dagar på sig att överklaga nämndens beslut till länsstyrelsen. De kunde antingen skriva till eller vara med vid sammanträdet i Linköping. Även barnavårdsnämnden hade rätt att ge sina synpunkter innan beslut fattades. Länsstyrelsen hade att ta ställning till femton överklaganden från Norrköping. Dessa kom från fjorton familjer. (I en familj gjorde man två överklaganden.) Varje ärende kunde handla om ett eller flera barn. Totalt vände sig föräldrarna till 16 pojkar och 17 flickor till länsstyrelsen.

Det var alltså få av alla avskiljanden som föräldrarna överklagade, vilket *inte* ska tolkas som att de övriga föräldrarna var ense med nämnden. Relateras överklagandena till skälen varför barn anmäldes och familjernas sammansättning, visar sig följande resultat. 29 av de 33 barnen (88 procent) vars föräldrar överklagade, hade anmälts för sina dåliga hemförhållandens skull (för fyra av barnen angavs även andra skäl), en siffra som kan jämföras med att drygt 40 procent av det totala antalet skäl för alla barn rörde hemförhållandena. Föräldrarna var alltså särskilt benägna att överklaga beslut som grundade sig på utsagor om att de var dåliga fostrare.

Barnen kom från olika typer av familjer. Går det att se något samband mellan föräldrarnas benägenhet att vända sig till länsstyrelsen och deras familjesituation? I tabell 3 (se nästa sida) är överklagandena relaterade till föräldrarnas civilstånd och boendeform när överklagandet gjordes.

Tabellen visar att det framför allt var par som vände sig till länsstyrelsen för att förhindra att deras barn togs ifrån dem. En genomgång av alla ärenden visar att barn till ensamstående föräldrar (särskilt ensamstå-

Tabell 3

De överklagande föräldrarnas förhållanden vid tidpunkten för överklagandet.

Det överklagandes civilstånd samt boendeform	Antal över- klaganden
Ensamstående förälder*	6
Sammanboende föräldrar	9
Summa	15

* = En förälder gjorde två av överklagandena.

Källa: Skolrådets och barnavårdsnämndens protokoll med bilagor, 1903–1925, Norrköpings stadsarkiv

ende fäder) avskildes i betydligt högre grad än barn till sammanboende, gifta par. Om alla föräldrar hade lika stor möjlighet eller vilja till att överklaga, borde det ha varit fler familjer med en ensamstående förälder och då framför allt ensamstående fäder, som krävde att nämndens beslut skulle ogiltigförklaras. Av tabell 3 framgår att så inte var fallet. Endast två ensamstående mödrar, en mor som var sambo med en annan man än barnens far samt en ensamstående far vände sig till länsstyrelsen. Den ensamstående fadern var sakförare till yrket. Hans yrkeskunskaper borde ha varit till god hjälp i kampen om barnen.

Uppgifterna visar att paren i högre grad än ensamstående föräldrar överklagade nämndens beslut. Tystnaden från de flesta föräldrar kan inte bara tolkas som likgiltighet eller samtycke till nämndens åtgärder utan lika gärna som oförmåga eller vanmakt. De kanske inte ens visste om hur de skulle gå tillväga för att överklaga. Deras

tystnad gör det omöjligt att veta om och i så fall på vilka grunder de var kritiska till att deras barn skulle skiljas från dem. Följande diskussion grundar sig på vad de föräldrar som överklagade hade för argument. Deras agerande gentemot nämnden ses som ett försök till motmakt. Några överklaganden har valts ut och satts in i sitt sammanhang. Överklagandena var slutet på en kortare eller längre process och det finns anledning att närmare analysera i vilken situation som föräldrarna vände sig till länsstyrelsen samt vilka argument de förde fram för att få behålla sina barn.

År 1911 anmäldes sexåriga Emma Jonsson¹⁸ till barnavårdsnämnden av direktören för stadens fattigvård. Emmas mor, ogifta sömmerskan Jonsson hade under en tid varit sjuk. Hon kunde därför inte försörja sina fyra barn ansåg direktören som erbjöd henne fattighjälp. Sömmerskan Jonsson tackade nej. Kanske insåg hon att fattigvården hade rätt att omhänderta barnen om hon tog emot understödet. Av en ny anmälan några år senare framgår att familjen Jonsson hade kvinnor inneboende hos sig, vilka barnavårdsnämnden ansåg vara prostituerade. Hyresinkomsterna tycks ha varit skälet till att arbetslösa sömmerskan eller som hon omnämns i den senare anmälan, fabriksarbeterskan Jonsson, hade möjlighet att tacka nej till fattighjälpen.¹⁹

Men det är inte familjens dåliga ekonomi

18 Flickan heter, liksom alla andra barn och deras föräldrar, i själva verket någonting annat. Vissa detaljer i beskrivningarna har likaså bytts ut för att undvika identifiering.

19 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 8 14/3 1911 och § 93, 25/10 1916, Norrköpings stads skolarbiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

som fått direktören att vända sig till barnavårdsnämnden. Han ansåg med stöd av doktor Haglund att Emma var efterbliven, vilket bland annat märktes på hennes outvecklade språk. Flickan var »klent nutrierad«. Herr Eklund tog kontakt med familjen Jonsson i egenskap av kretsombud och vid ett sammanträde i mars 1911 berättade han att sömmerskan Jonsson »gärna såg sin dotter [flickans namn] intagen i Eugeniahemmet«. ²⁰ Eugeniahemmet var en anstalt i Stockholm för »obotligt sjuka« barn. ²¹ I den senare anmälan om familjen framkommer att Eugeniahemmet inte tagit emot Emma eftersom man ansåg att hon var obildbar. ²² Hon placeras därför år 1914 i stadens sinnesslöanstalt. ²³

Samtidigt som Emma anmäldes för andra gången kom hennes syskon Victor, Anna och Selma till barnavårdsnämndens kännedom. Denna gång var det förste stadsläkaren som anmält familjen efter en bostadsundersökning som han utfört på uppdrag av hälsovårdsnämnden. ²⁴ Sömmerskan Jonsson som ett par år tidigare delat barnavårds-

nämndens åsikt om vad som var bäst för Emma beskrevs nu som »mycket inskränkt«. ²⁵ Hon ska enligt anteckningarna från mötet vägrat att lämna barnen ifrån sig och ha hotat med att ta sitt liv om något av barnen togs ifrån henne. ²⁶ Att hon ett par år tidigare enligt samma protokoll »gärna« såg Emma placerad på Eugeniahemmet nämndes inte. Som stöd för att familjen Jonssons hem var under all kritik berättades att där var ostädat och att familjen använde en kastrull som nattkärl. ²⁷ Barnavårdsnämnden ingrep genom att som framkommit ovan, placera Emma på en sinnesslöanstalt. Det gick några år. Under sommaren 1916 inkom en lärarinna med en anmälan om Selma, Emmas syster. Enligt anmälan skulle sömmerskan Jonsson kommit till henne för att få hjälp med sin dotter. Flickan hade bland annat varit på torget och snattat. ²⁸ Lärarinnan, modern och Selma träffades. Selma ska ha avbrutit sin mor »gång på gång« genom att skrika »'tig med dig, kärring!«. ²⁹

20 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 8, 14/3 1911, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

21 Eugeniahemmet. Dess uppkomst och utveckling, (1914), s. 3.

22 Då anstalten öppnades var där ingen urskillning utan alla barn fick komma. Redan efter några år ändrades stadgorna och de utvecklingsstörda barnen togs inte längre emot. (Lotta Holme, (1991), passim.)

23 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll, § 42, 3/11 1914, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

24 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 46, 8/10 1913 med bilaga 23, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

25 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 57, 7/11 1913, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

26 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 57, 7/11 1913, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

27 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 46, 8/10 1913, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

28 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 52, 13/7 1916, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

29 Samtalet är beskrivet och citerat i en remiss från Norrköpings barnavårdsnämnd till Kungl. Maj:ts befallningshavande i Östergötlands län. (avskrift i Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 93, 25/10 1916, Norrköpings stads skolorkiv, Norrköpings stads stadsarkiv).

Enligt lärarinnan ville sömmerskan Jonsson ha hjälp med att »bliva av« med Selma.³⁰ Liksom i liknande fall beslutade barnavårdsnämnden att skilja Selma från hemmet.

Relationen mellan familjen Jonsson och barnavårdsnämnden var ytterst ansträngd de närmaste åren. Sömmerskan Jonsson skrev i juli 1916 under de sedvanliga frågorna om att hon lät barnavårdsnämnden skilja Selma från hemmet. I september samma år hade barnavårdsnämnden beslutat till vilket fosterhem Selma skulle komma. Sömmerskan Jonsson var dock inte nöjd. Av protokollet framgår att hon ansåg att hennes samtycke från sommaren » varit villkorligt«. När flickan inte fick komma till det fosterhem som modern önskat, vägrade hon att låta barnavårdsnämnden utackordera Selma.³¹ Sömmerskan Jonsson vände sig till länsstyrelsen som, liksom vid alla andra överklaganden, ansåg att barnavårdsnämndens beslut var korrekt.³² Men trots att länsstyrelsen inte upphävde beslutet, skildes inte Selma från modern. Lärarinnan som tidigare haft kontakt med nämnden, ansåg att Selma blivit snäll och att hon där-

för borde få vara kvar i Norrköping. Modern lovade att de två kvinnorna som bodde hos dem skulle flytta.³³ Knappt ett år senare skildes Selma trots allt från familjen. Hon skickades till skyddshemmet Sjötorp på grund av »otuktigt beteende«. ³⁴ Den sista anteckningen om Selma är från 1919 då barnavårdsnämnden anmälde till fattigvården att Selma var utackorderad.³⁵ Om hon var kvar på skyddshemmet eller inte framkommer inte.

Historien om familjen Jonsson visar att förhållandet mellan familj och myndighet förändrades över tid. Vid den första kontakten var man överens om att ett av barnen behövde hjälp. Vid ett senare tillfälle ville inte modern att hennes barn skulle skiljas ifrån henne. Då hon inte längre delade nämndens uppfattning om vad som var det bästa för hennes barn, fylldes protokollet med negativa beskrivningar om henne och hemmet; smuts, olämpliga hyresgäster, hot om självmord och kastrullen som används som nattkärl blev till argument för att barnen behövde omhändertas.

Trots konflikten var Jonsson till en början positiv vid den tredje kontakten med barnavårdsnämnden. Nu kritiserades inte hennes förmåga att uppfostra barnen utan en av flickorna utpekades som besvärlig och av anteckningarna att döma var det inte

30 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 52 13/7 1916 och remiss från Norrköpings barnavårdsnämnd till Kungl. Maj:ts befallningshavande i Östergötlands län, från vilken citatet är hämtat. (avskrift i Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 93, 25/10 1916, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv).

31 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 72, 8/9 1916, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

32 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 93, 25/10 1916, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

33 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 13, 9/2 1917, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

34 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 95 1917, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

35 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 13. 13/1 1919, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

bara flickans lärarinna utan också fru Jonsson som hade problem med barnet. En ny konflikt uppstod först när myndighet och förälder inte kom överens om ett lämpligt fosterhem.

Familjen Jonssons kontakter med barnavårdsnämnden tydliggör maktförhållandet mellan myndighet och familj. Det var aldrig fru Jonsson själv som sökte hjälp. Istället uppmärksammades familjen eller enskilda barn av personer som i sin professionella roll förväntades informera barnavårdsnämnden om vad de såg. Och trots att fru Jonsson protesterade fick hon inte igenom sina krav. Att Selma fick vara kvar hemma berodde inte på att moderns överklagande väckte giltande hos länsstyrelsen utan på att lärarinnan intygade att hon förändrats till det bättre. Men makten var inte total. Vid det andra anmälningstillfället kom endast ett av de fyra anmälda barnen att skiljas ifrån henne. Även om barnavårdsnämnden inte skrev ned att de tagit intryck av Jonssons hot om självmord och uttalanden om att hon var »innerligt fästad»³⁶ vid sina barn, blev resultatet att myndigheten inte skilde de övriga tre barnen från henne.

Familjen Gustafssons möte med barnavårdsnämnden ger ytterligare inblick i hur föräldrar argumenterade för att få behålla sina barn. I en rapport från ett av flera hembesök hos familjen gav barnavårdsnämnsledamoten Maria Moberg en mängd exempel på vad hon tolkade som tecken på sedlig försummelse. Såväl herr som fru Gustafsson missbrukade alkohol enligt Moberg. För att få pengar till sprit pantsatte modern »fli-

tigt». Av grannarna till familjen ska Maria Moberg ha fått veta att ett av barnens konfirmationskostym blivit pantsatt och att pojken setts full. Herr Gustafsson kunde inte försörja familjen, hyran hade inte blivit betald på länge. Fru Gustafsson lagade inte mat: »Trots att jag besökt hemmet vid olika tider på dagen har jag ännu aldrig sett spår av mat eller matlagning och barnen se bleka och undernärda ut», noterade Moberg. Ytterligare tecken på moderns försumlighet var att hon »nästan alltid» var »halvklädd» och att hon ammat sin femton månader gamla baby fram till dess att nästa barn föddes. Förlossningen skötte hon inte som hon skulle enligt Maria Moberg: »Inga som helst förberedelser hade gjorts till förlossningen utan då den 9-åriga flickan slutligen hämtade barnmorskan var barnet fött. Icke det minsta bränsle fanns då i huset, så att ens varmt vatten kunde åstadkommas.» Och så hade modern tackat nej till flera erbjudanden om kolonivistelse på landet för två av barnen. Slutligen hade hon lärt barnen att ljuga.³⁷

Men herr och fru Gustafsson delade inte kretsombudets beskrivning och inte heller nämndens beslut om att deras barn skulle skiljas från dem. Modern åkte personligen till länsstyrelsens sammanträde i Linköping för att föra sin talan. Hon gick emot Maria Mobergs beskrivning på punkt efter punkt: Inte nyttjade hon spritdrycker. Visserligen hade hon pantsatt konfirmationskostymen, men bara för några dagar och då för att få pengar eftersom mannen tillfälligt saknade

36 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 57, 7/11 1913, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

37 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll, bilaga 18 1915, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

arbete. Mat och kläder saknades inte. Hon fick 13 kronor i veckan av mannen och 8 kronor och 5 öre från en av sönerna som arbetade.³⁸ Herr Gustafsson var inte med hos länsstyrelsen i Linköping, men han hade skickat ett brev. Han påstod att det var vice värdinnan i huset som spritt ut lögn om familjen. I brevet använde han sig av formuleringar som liknar lagtextens: »barnen de är hvarken vanskötta eller vanartade å ej heller i sedligt afseende försummade«. Att hans fru skulle missbruka alkohol förnekade han och sitt eget bruk tyckte han inte var något att oroa sig för; »jag smakar det det nekar jag ej till men jag har aldrig bötat för fylleri i hela min tid«. Att han inte bidrog till familjens försörjning var lögn. Han påpekade särskilt att det vore stor olycka om hans två döttrar togs ifrån dem för hustrun var »särskildt rädd om [dem] så tar de dem ifrån henne då vet jag inte hur det går för då sörjer hon nog ihjäl sig så de skall väl göra som de har hjärta till så jag får bestrida på det högsta att de ej får taga barnen för jag kan försörja dem nu såväl som förr fast det är dyra tider.«³⁹ Ord stod mot ord. Länsstyrelsen valde att tro på Maria Moberg. Makarna Gustafssons överklagande ledde inte till att de fick rätt mot barnavårdsnämnden.

Ett par år senare skrev föräldrarna ett brev till barnavårdsnämnden och bad om att få hem det yngsta barnet från foster-

38 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll, bilaga 18: 1915 och avskrift av länsstyrelsens protokoll den 6/8 1915, Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll bilaga 23:1915, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

39 Avskrift av länsstyrelsens protokoll den 6/8 1915, bilaga 23:1915, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

hemmet. De tyckte sig ha gjort allt de kunnat för att förbättra hemförhållandena. En faster till herr Gustafsson fanns nu i hemmet, så flickan skulle kunna få passning, trots att bägge föräldrarna arbetade. De beskrev kvinnan som en »ordentlig menniska« och herr Gustafsson menade att han kunde lämna ett intyg på det om det skulle behövas. Barnavårdsnämnden lät så flickan, som hunnit bli drygt tre år gammal, komma hem till föräldrarna.⁴⁰

Historien om familjen Gustafsson visar att föräldrarna inte delade anmälarnas syn, att de ansåg att det var en falsk bild som presenterades inför barnavårdsnämnden. Det här var ett återkommande argument i överklagandena. En mor påstod till exempel att uppgifterna om henne grundades på hennes före detta mans förtal. Enligt henne ville han hämnas eftersom hon inte ville fortsätta att vara tillsammans med honom.⁴¹ Andra föräldrar betonade de känslomässiga band de hade till barnen eller hotade med självmord som de två mödrarna ovan.⁴²

Andra föräldrar höll med om att deras barn behövde tas om hand, men var för den skull inte eniga med nämnden om på vilket sätt det skulle göras. Ett par menade att de-

40 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll bilaga 41:1917 och §97 12/12 1917, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

41 Utdrag ur protokoll hållet vid Norrköpings barnavårdsnämnd 8/6 1921, Folåsa skolhems arkiv, Landsarkivet i Vadstena. Se också Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll bilaga 14:1918, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

42 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll § 51, 2/5 1916, bilaga 40:1921, bilaga 14:1918, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

ras son ånkrat sina felsteg och att han nu satte sitt hopp till Gud om att hans framtid skulle bli bra. De ville inte se sin son på Folåsa skyddshem. Ett »så strängt straff«, skulle snarare skada deras son, »en vistelse bland dessa för det mästa råa och förvildade naturer, som vistats å en sådan anstalt, ej skulle inverka på gossens sinne till det goda.«⁴³

Överklaganderätten innebar att rätten över barnets framtid flyttades från den lokala nämnden till länsstyrelsen. Det kan tyckas som att systemet borgade för rättssäkerhet, men resultatet blev snarare det omvända. Inte i ett enda fall upphävde länsstyrelsen barnavårdsnämndens beslut. Snarare ökade nämndens makt i och med att styrelsen givit den sitt stöd. Så förstärktes föreställningen om att nämndens beskrivning var rätt och riktig och att dess aktörer visste vad som var den bästa uppväxten för barnet. Få föräldrar hade över huvud taget resurser till att inom fjorton dagar presentera en alternativ beskrivning till barnavårdsnämndens. De som protesterade gjorde det framför allt i de fall då barnet sades vara sedligt försummat. Det var således inte barnens heder föräldrarna stred för utan sin egen. Detta skäl var vanligast för barn till ensamstående föräldrar, samtidigt stod de sammanboende paren för en högre andel av överklagandena. Resultaten tyder på att de ensamstående föräldrarna inte hade resurser för att driva frågan. Överklagandena handlar om att familjen blivit felbedömd. Föräldrarna försökte övertyga länsstyrelsen

om att de var skötsamma och dugliga. Något alternativt barndomsideal fördes inte fram.

Den formella överklaganderätten hjälpte alltså inte föräldrar som kom i konflikt med nämnden. Föräldrarna hade dock andra möjligheter att påverka sina barns framtid. Mödrar betonade sin kärlek till barnen och hotade med att ta sitt liv om de togs ifrån dem. Föräldrar ordnade och bekostade själva fosterhem för sina barn, när det stod klart för dem att nämnden hade för avsikt att skilja barnet från dem. Föräldrar tog också tillbaka sina barn från anstalter och fosterhem mot nämndens vilja, likaså rymde barn hem till sina föräldrar.

Kärleksförklaringar och självmordshot ledde i vissa fall till att barnen fick stanna kvar i sina hem. Studien visar vidare att de föräldrar som själva ordnade fosterhem hade större möjligheter att få hem sina barn och det var rimligtvis lättare för dem att besöka barnen om de bodde hos människor som de kände. Barn som rymt eller blivit hämtade av sina föräldrar gavs inte samma möjligheter att vara tillsammans med sin familj. De blev istället hämtade till det hem eller anstalt som de försvunnit från.

Även om barnavårdsnämnden i mångt och mycket var en repressiv, kontrollerande myndighet vände sig som framkommit ovan några få föräldrar direkt till den. Barnavårdsnämnden fungerade både som ett hot om en påtvingad kontroll utifrån och som ett stöd för föräldrar som inte ansåg sig klara av att uppfostra barnen. Nämnden var också ett redskap vid äktenskapliga konflikter i några fall.

De allra flesta av barnen kom från arbetarfamiljer, ett resultat som måste ställas i relation till nämndens anknytning till

43 Norrköpings barnavårdsnämnds protokoll bilaga 15:1916 (sic) ska vara 1917, Norrköpings stads skolarkiv, Norrköpings stads stadsarkiv.

folkskolans organisation. Bättre ställda föräldrar hade möjlighet att sända sina pojkar till det allmänna läroverket som hade ett eget kontrollsystem över barnen. Systemet hade flera likheter med 1902 års lag. Pojkarna kunde varnas, agas och avskiljas, dock inte från sina familjer utan från läroverket. Läroverksungdomen hade gjort sig skyldig till liknande förseelser som andra barn (framför allt pojkar) anmäldes till barnavårdsnämnden för. Det fanns således ett parallellt övervakningssystem som de bättre ställdas pojkar stod under. En väsentlig skillnad var att kollegiet, till skillnad från barnavårdsnämnden, inte bedömde pojkarnas föräldrar. Likheterna mellan läroverkspojkarnas och barnavårdsnämnds barnens egna handlingar stödjer tolkningen att de anmälda barnen var delaktiga i en bångstyrig barnkultur som också andra barn delade med dem, en kultur som inte i första hand styrdes av barnens klasstillhörighet utan av just det faktum att de var barn.

Slutsatser

I tidigare forskning har barnavårdsnämndernas makt och kontroll över familjerna betonats. Nämnden hade stora möjligheter att vidta åtgärder mot föräldrarnas vilja. Vid en första anblick tycks resultaten från Norrköping stödja den tidigare forskningen. Här fanns, liksom i Hans Swärds malmöundersökning, maktstrukturer som gav barnavårdsnämndsledamöterna mycket stort handlingsutrymme. Det var deras barndomsideal – det lekande och lärande barnet – som var förhärskande och barn som bröt mot det kom också till nämndens kännedom. Väl där stod barnen inför ett generationsmöte där de var underställda de

vuxna. Deras föräldrar som i de allra flesta fall var arbetare kom att stå inför välbeställda medborgare med laglig rätt att ingripa i barnens liv. Men, norrköpingsstudien visar även att nämndens makt inte var total. Mötet mellan myndigheten och familjerna utmärks av både samarbete och konflikter. För att kunna förändra barnens liv underlätade det för barnavårdsnämnden om föräldrarna delade dess uppfattning om att barnets villkor behövde förändras. Likaså var det betydelsefullt att man var överens om vilka åtgärder som var de bästa för barnet.

Sammanfattningsvis handlar barnavårdsnämndens tidiga historia om en kamp om barndomen. Föräldrarnas agerande ger ingen inblick i något alternativt barndomsideal till nämndens. Barnens framtid stod på spel i mötet med barnavårdsnämnden då den hade möjlighet att skilja dem från föräldrarna med tvång. I en sådan situation var det inte strategiskt att föra fram en annorlunda syn på hur barndomen borde te sig. För en del av barnen kostade livet på gator och torg dem deras frihet, familj, kamrater och livet i staden. De blev fosterbarn ute på landsbygden eller skyddslingar på något skyddshem. Studien visar dock att de hade möjligheter att leva vidare som de lärt. Pojkarna på Folåsa skyddshem tog sig rätten att både snusa och röka. Och fast kontrollen över dem ökade hände det att de bokstavligen rymde från den tillvaro som barnavårdsnämnden givit dem. Barnen visade således med sina handlingar att de inte delade barndomsidealets krav på kontroll innanför hemmets väggar. Barndomen var för norrköpingsbarnen någonting annat och mer än lek och lärande.

Källor och litteratur

Norrköpings stads skolråds arkiv

Skolrådets protokoll 1896-1908.

Bilagor till skolrådets protokoll 1898-1906.

Barnavårdsnämndens protokoll med bilagor 1906-1910.

Norrköpings stads skolstyrelsens arkiv

Barnavårdsnämndens protokoll med bilagor 1911-1925.

Barnavårdsnämndens handlingar rörande utackorderade barn 1903-1925.

Barnavårdsnämndens övriga handlingar

Övervakningslängd 1911-1923.

Matriklar över folkskolans elever.

In- och utskrivningsböcker för folkskolan.

Norrköping skolarkiv

Matriklar och in- och utskrivningsböcker med register.

Landsarkivet i Vadstena

Folåsa skolhems arkiv

Styrelseprotokoll.

Matrikel.

Reglementen, årsredogörelser, läroplaner, dagordningar.

Elevrappporter.

Elevakter.

Inkomna skrivelser.

Arkiv för De Geerskolan – Norrköpings HAL

Kollegiets protokoll med bilagor.

Läroverksmatriklar.

Årskataloger.

Tryckta källor och litteratur

Beronius, Mats, (1986), *Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation*, (diss.), Arkiv, Lund

Betänkande och förslag avgivna av den av Kungl. Maj:t den 16 oktober 1896 tillsatta kommittén för utredning av frågan om åtgärder för beredande av lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels ock åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn. II Betänkande och förslag angående vanartade och i sedligt avseende försummade barns behandling, (1900) Stockholm K.L. Beckmans Boktryckeri, Stockholm.

Brenzel, Barbara, M, (1983), *Daughters of the State. A Social Portrait of the First Reform School for Girls in North America, 1856-1905*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.

Cohen, Stanley & Andrew Scull, editors, (1986) (1983), *Social Control and the State. Historical and Comparative Essays*, Basil Blackwell, Oxford.

Dean, Hartley, (1991), *Social Security and Social Control*, Routledge, London and New York.

Donzelot, Jaques, (1980) (1977), *The Policing of Families*, övers. Robert Hurley, Hutchinson of London, London.

Eugeniahemmet. Dess uppkomst och utveckling, (1914), Kungl Boktryckeriet P. A. Norstedt & söner, Stockholm.

Florin, Christina och Ulla Johansson, (1991), »Disciplineringen av klassen?«, *Forskning om utbildning. Tidskrift för analys och debatt, nummer 4*.

Flyvbjerg, Bent, (1992), *Rationalitet og magt. Det konkrete videnskab, bind I*, Akademisk folag.

Foucault, Michel, (1980a) (1976), *Sexualitetens historia 1. Viljan att veta*, svensk översättning Britta Gröndahl, Gidlunds, Stockholm.

Foucault, Michel, (1980b), *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, (editor Collin Gordon), The Harvester Press, Brighton.

Foucault, Michel, (1987),(1974), *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*, svensk översättning C G Bjurström, Arkiv, Lund.

Gordon, Linda, (1986), »Family Violence, Feminism, and Social Control«, *Feminist Studies, Fall 12, 3*.

Gordon, Linda, (1989), *Heroes of their own lives. The Politics and History of Family Violence, Boston 1880-1960*, Virago Press, London.

Holme, Lotta, (1991), *opublicerat avhandlingsmanus*, tema Teknik och social förändring, Universitetet i Linköping.

Horgby, Björn, (1993), *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850-1940*, Carlssons, Stockholm.

Hultqvist Kenneth, (1990), *Förskolebarnet. En kon-*

- struktion för gemenskapen och den individuella frigörelsen: En nutidshistorisk studie om makt och kunskap i bilden av barnet i statliga utredningar om förskolan, (Diss.), Symposion, Stockholm/Stehag.
- Kumlien, Mats, (1994), *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*, (Diss.), Uppsala University.
- Løkke, Anne, (1989), *Vanrögtede, vanartade og forbryderske børn. Dansk børneforsorg mellem filantropi og stat ca. 1880 – 1920*, stencil. Köpenhamns Universitet.
- Løkke, Anne, (1990), *Vildfarande børn – om försönte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880 – 1920*, Forlaget SocPol, Holte.
- Lundström, Tommy, (1993), *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, (Diss.), Rapport i socialt arbete nr 61 – 1993, Stockholms Universitet, Socialhögskolan, Stockholm.
- Mathiesen, Thomas, (1989) (1982), *Makt och motmakt*, översättning Sten Andersson, Bokförlaget Korpen, Göteborg.
- Mayer, John A., (1983), »Notes towards a Working Definition of Social Control in Historical Analysis«, *Social Control and the State, Historical and Comparative Essays*, Edited by Stanley Cohen & Andrew Scull, Basil Blackwell, Oxford.
- Ohrlander, Kajsa, (1992), *I barnens och nationens intresse. Socialliberal reformpolitik 1903-1930*, (Diss.) Studies in Education and Psychology, Stockholm.
- Olin Lauritzen, Sonja, (1990), *Hälsovård som rutin eller reaktion. Svensk mödra- och barnhälsovård möter invandrarfamiljer*, (Diss.), Pedagogiska institutionen, Stockholms Universitet.
- Olson, Hans-Erik, (1992), *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?*, (Diss.), Arkiv, Lund.
- Petersson, Kenneth, (1990), *Ungdom, livsvillkor, makt. En studie av erfarenheternas rum i det moderna*, (Diss.), Linköping Studies in Arts and Science, Linköping.
- Petterson, Lars, (1992), *Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham. Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809-1860*, (Diss.), Acta Universitatis Upsalensis, Studia Historica Upsalensia, Uppsala.
- Platt, Anthony M., (1969), *The Child Savers. The Invention of Delinquency*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Ross, Edward Alsworth, (1969) (1901), *Social Control. A Survey of the Foundations of Order*, With an Introduction by Julius Weinberg, Gisela J. Hinkle, and Roscoe C. Hinkle, The Press of Case Western Reserve University, Cleveland and London.
- Rothman, David J, (1990) (1971) *The Discovery of the Asylum. Social Order and Disorder in the New Republic*, Little Brown and Company, Boston-Toronto-London.
- Sandin, Bengt, (1986), *Hemmet gatan fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850*, (Diss.), Arkiv, Lund.
- SFS 1902:67. *Lag angående uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn.*
- Sidebäck, Göran, (1992), *Kampen om barnets själ. Barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850-1980*, (Diss.), Carlsson, Stockholm.
- Sundkvist, Maria, (1994), *De vanartade barnen. Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*, Linköping Studies in Arts and Science 112, (Diss.) Hjelms, Uppsala
- Swärd, Hans, (1993), *Mångenstädes svårt vanartad... Om problemen med det uppväxande släktet*, (Diss.), Zenon avhandlingsserie, Floda.
- Söderblom, Tomas, (1992), *Horan och batongen. Prostitution och repression i folkhemmet*, (Diss.), Gidlunds bokförlag, Stockholm.
- Aasen, Petter, (1992), »Den store innesperringen. Skolens historie i lys av Michel Foucaults socialiseringsteori.« i *Takten, takten, pass på Takten. Studier i den offentlige oppdragelsens historie*, Ad Notam, Gyldendal, Oslo.
- Österberg, Dag, (1978), *Sociologins nyckelbegrepp och deras ursprung*, Korpen, Göteborg.

Summary

“Shut up, you old hag!” the girl shouted at her mother The encounter of children, parents, and the Norrköping child welfare committee 1903–1925

The article deals with the children, parents and authorities of Norrköping at the beginning of the twentieth century, and with the social and cultural consequences of a new law concerning child welfare. It focuses on the effects of the new legislation on the children and their families. The study deals both with the social conditions of the families and how ideas about »the good childhood« were put into practice.

The social background of the members of the child welfare board is contrasted with that of the families that came to the board's attention. Of particular interest is the culture that was created by the children themselves on the streets and in the market squares, and how this culture was experienced and described by adults and authorities.

Rapporten från Årets
FORSA-symposium
kostar 100 kronor och
kan beställas från
Socialhögskolan i Lund
på fax 046-222 94 12

